

7th

Uluslararası

International

Kongresi

Congress

5-10

Ekim
October 2009

TÜRK VE DÜNYA KÜLTÜRÜNDE
IN TURKISH AND WORLD CULTURE

İSTANBUL

Bildiriler I
İstanbul Tarihi: Medeniyetlerin
Buluşma Noktası Olarak İstanbul

ATATÜRK
KÜLTÜR
MERKEZİ

T.C. Başbakanlık
Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu
Atatürk Kültür Merkezi Yayını: 406
Bilimsel Toplantılar Dizisi: 52

ISBN: 978-975-16-2463-5 (tk.) • 978-975-16-2464-2 (l. c.)
İLESAM: 2011.06.Y.0143.396

7. ULUSLARARASI TÜRK KÜLTÜRÜ KONGRESİ
BİLDİRİLER I
İSTANBUL TARİHİ:
MEDENİYETLERİN BULUŞMA
NOKTASI OLARAK İSTANBUL
Atatürk Kültür Merkezi 2011
Birinci Baskı • 1500 Adet

Yayıma Hazırlayan: Suzan GÜR

Atatürk Kültür Merkezi
Ziyabey Caddesi Nu:19, 06520 Balgat - Ankara
Tel : 0 312. 284 34 18 - 284 34 25
Belgegeçer : 0 312. 284 34 65
e-posta : gensekreter@akmb.gov.tr
Internet : www.akmb.gov.tr

Kapak Tasarımı ve Sayfa Mizampajı
Grafiker

Grafik-Ofset Matbaacılık Reklamcılık
Sanayi ve Ticaret Ltd. Şti.
Tel: 0 312. 284 16 39 (pbx) • Faks: 0 312. 284 37 27
E-mail: grafiker@grafiker.com.tr • Web: www.grafiker.com.tr

Baskı ve Cilt

Bahçivanlar Basım San. A.Ş.
Fevzi Çakmak Mahallesi 10633. Sokak No:11 Karatay / Konya
Tel: 0 332. 345 24 24 • Faks: 0 332. 345 24 25

Baskı Yeri ve Tarihi
Konya / Ocak, 2012

Uluslararası Türk Kültürü Kongresi(7. :2001: Ankara)

7. Uluslararası Türk Kültürü kongresi: Türk ve dünya kültüründe İstanbul= 7th International Turkish Culture Congress: In Turkish and world culture İstanbul: Bildiriler/ yayına hazırlayan: Suzan Gür, Şebnem Ercebeci Çınar. —Ankara: Atatürk Kültür Merkezi, 2011
4 c.: fotoğ., hrt., tbl., tıpkıbasım; 24 cm.—(AKDİTK Atatürk Kültür Merkezi yayını; 406, 407, 408, 409. Bilimsel Toplantılar; 52, 53, 54, 55)

Bibliyografya içerir.

ISBN: 9789751624635 (takım)

1.İSTANBUL (TÜRKİYE) -- UYGARLIK -- KONGRELER

2.İSTANBUL (TÜRKİYE) -- KÜLTÜR -- KONGRELER

I.Gür, Suzan II. Çınar Ercebeci, Şebnem III. 7th International Turkish Culture Congress: In Turkish and world culture İstanbul IV. E.a. V. Dizi

M. Mehdi İLHAN	Patrona Halil İsyanı Yayınlanmamış Bir Yazmanın Değerlendirilmesi <i>Patrona Halil Uprising an Overview of an Unpublished Manuscript</i>	603
Fatma İNCE	Geoffroi de Villehardouin'in Kroniğine ve Çeşitli Kaynaklara Göre IV. Haçlı Seferinin İstanbul Üzerindeki Etkileri <i>The Effects of Fourth Crusades on Istanbul According to Chronicle of Geoffroi de Villehardouin and Several Sources</i>	623
Zekeriya KARADAVUT	İstanbul'un Fethiyle İlgili Bir Efsane: Didon Hilesi ve Yayılma Alanları <i>A Legend Related with the Conquest of İstanbul: Didon Trick and Circle</i>	647
Cevahir KAYAM	Bir Yangının Ortaya Çıkardığı Siyasî ve İktisadî Sorunlar: Tatavla 1929 <i>The Political and Economic Problems Caused by a Fire: Tatavla</i>	659
Orhan KOLOĞLU	Orta Doğu'nun Kültür Başkenti Olarak İstanbul <i>Istanbul as the Cultural Capital of Middle-East</i>	679
Zafer KOYLU	Mütareke Döneminde İstanbul'da Salgın Hastalıklar <i>Epidemic Diseases in Istanbul During the Armstice</i>	689
Katica KULAVKOVA	Istanbul as a Place of Memory through Examples from Macedonian Culture	739
Özlem KUMRULAR	Yeniçağ'da Avrupa'nın İstanbul Algısı: "Lettere di Costantinopoli" <i>The European Perception of Constantinople in the Modern Ages: "Lettere di Costantinopoli"</i>	751
Ermis LAFAZANOVSKI	Istanbul: From Oral Narratives to Contemporary Macedonian Literature	761
Stoica LASCU	Istanbul - in the Perception of Romanian Sources (1906-1914)	771

Patrona Halil İsyanı

Yayımlanmamış Bir Yazmanın Değerlendirilmesi

M. Mehdi İLHAN*

ÖZ

İstanbul'da boynuna bir işporta sepeti takıp iğne iplik satan Horpeşteli Arnavut Halil'in Yeniçeri ocağına girmesi ve Yeniçerilerin psikolojisini kavrayıp tek başına kendi adıyla anılan bir isyanını başlatabilmesinin ardında başka mimarları aramak gerekir.

Vidin'de ortaya çıkan bir ayaklanmanın elebaşılığını yaptığı halde bir şekilde İstanbul'a kaçıp Kaymak Mustafa ve Abdi paşalar gibi üst kademedeki idareciler ile temas kurması Patrona ayaklanmasının tesadüften ziyade planlı bir isyan olduğu şüphesini uyandırmaktadır. Zamanını Galata meyhanelerinde içki içerek harcayan Arnavut Halil'in "ümme-i Muhammed'den olan bayrak altına. Da'vamız din da'vasıdır" nidalarıyla Bit Pazarı'ndan başlayıp Et Meydanı'na varıncaya kadar etrafına bin kişi toplaması, hapishaneyi basıp tutukluları serbest bırakması ve kepenkleri kırıp dükkânları yağmalaması başka şekilde izah edilemez. Bu bildirinin temelini teşkil eden ve halk diliyle yazılan henüz yayımlanmamış elimizdeki yazma eser halkın bu desiselerden bihaber olduklarını sergilemektedir. Bu eser bu konuda yazılan literatürün ışığı altında değerlendirilip isyanın neden ve sonuçları üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Patrona Halil İsyanı, Osmanlı, Lale Devri, Arnavut Halil, III. Ahmed, I. Mahmud, İstanbul.

ABSTRACT

Patrona Halil Uprising

an Overview of an Unpublished Manuscript

Arnavut Halil, a regular visitor to the pubs of Galata, managed to enter the Janissary corps, understand the psychology of the

janissaries and then started an uprising in Istanbul. Despite leading an uprising in Vidin, he managed to escape to Istanbul and establish close contact with the high ranking administrators Kaymak Mustafa and Abdi pashas. He was in contact with the Armenian and Jewish merchants who were constantly in touch with the lobbyists of European capitals. It is no wonder then, one should look for some other architects for the Patrona Uprising. Arnavut Halil's call "O Mohammedans come under our banner. We stand for the Religion [of Islam]", while on the street of Istanbul with at least one thousand supporters, may sound like the doing of a low character, but certainly calls for the consideration of some other architects.

In this paper, an unpublished manuscript will be evaluated and compared with other similar literature.

Key Words: Patrona Halil uprising, Ottoman, Arnavut Halil, Ahmed III, Mahmud I, İstanbul.

Patrona Halil İsyanı hakkında yazma ve Arşiv dokümanlarının yanı sıra yeterince yayın ve literatür bulunup bu literatürde vuku bulan olaylar çeşitli açılardan değerlendirilmiş ve isyanın neden ve sonuçlar üzerine değişik görüşler ileri sürülmüştür. Bu değerlendirme ve görüşler isyan öncesi ve sonrası olaylarla bağdaştırılmıştır. Bu bildiride bu görüşler değerlendirilmiş, elde ki literatürün ışığında Patrona Halil isyanının vuku bulduğu ortam hakkında bilgi verilmiş ve elimizdeki yazmanın¹ içeriği sadeleştirilip kısa bir değerlendirmesi yapılmıştır.

Levent olmanın ötesinde bir yeteneği olmayan, günübirlik yaşayan ve etrafındakileri etkileyebilen maceraperest bir kişiliğe sahip Patrona İsyanının baş mimari Horpeşteli² Arnavut Halil, İstanbul'da boyuna bir işporta sepeti takıp iğne iplik ve yüksük sattığından esnaf ile sıkı bir ilişki içindeydi. Yeniçeri ocağına, klasik sistem yönetmeliğinin göz ardı edildiği bir dönemde girmeyi beceren Arnavut Halil

¹ Diyarbakır İl Halk Kütüphanesindeki 479 numaralı bu yazmayı transkripsiyon ve İngilizce tercümesi ile birlikte yayına hazırlamaktayım.

² de Groot 1995. Yunanistan'da Kastorin kasabasının güneyine düşen Horpeşte bu gün Argos Orestikon adıyla anılmaktadır

Rumeli'de yeniçerilik yaptığından ocağın işleyişini ve yeniçerilerin psikolojisini kavramış ve bunu İstanbul'da tatbikata koymayı becerebilmiştir. Günübirlik kazancını Galata meyhanelerinde içki içerek harcayan Arnavut Halil zamanın lüks eğlencelerine katılamayan ve ancak uzaktan seyredabilen bir grubun içinde kendini bulunca dolduruluşa getirilmiş ve dolayısıyla Devletin icraatına kin beslemeye başlamıştır. Gaipen haber verdiğine inanıldığına göre meczup olduğu ile ri sürülen bu zatın etrafında ki başıboş gezerlere söz geçirmesi işten bile değildi. Ancak işlediği bir cinayetten dolayı Galata voyvodası tarafından idama mahkûm edildiği halde evlilik yoluyla devlet içindeki pozisyonunu güçlendirmeye çalışan Damat İbrahim Paşa'nın damadı³ Kaptan-ı Derya Kaymak Mustafa Paşa'nın aracılığıyla affedilmesi anlaşılır bir hareket olmasa dahi Arnavut Halil'in daha o zaman bazı gizli bağlarının olduğunun emaresidir⁴. Nitekim daha önce Kaymak Mustafa Paşa'nın en yakın dostlarından Abdi Paşa'nın süvariliğini yaptığı Patrona adlı gemide de çoğunluğu Arnavutlu olan tayfaları isyana teşvik eden ve isyanın planını yapan Arnavut Halil'in suçlu bulunup idama mahkûm edildiği halde Abdi Paşa tarafından kurtarılması da anlaşılır değil⁵. Bunun bir tek açıklaması olabilir. Bilindiği gibi Venedikliler 1683 yılı II. Viyana kuşatmasının yenilgiyle neticelenmesi akabinde zayıflamaya başlayan Osmanlı'dan Arnavutluk kıyılarını 1699 Karlofça Antlaşması ile koparıp 1718 Pasarofça Antlaşmasına kadar yönetimleri altında tutmuşlardı. İleriye yönelik planları olan Kaymak Mustafa ve Abdi paşaların da devam eden husumeti göz önünde bulundurarak, Venedikli tüccarlar aracılığıyla Arnavutluları Osmanlı Hükümetine karşı kıskırtmalarından ve hatta başkaldırmalarını sağlamalarından bir çıkar elde etme peşinde olmalarıdır. Nitekim Pasarofça Antlaşması akabinde İstanbul'da ekonomik büyüme ve enflasyondan dolayı fiyatlarda ki ani yükselme halkı ve esnafı sıkıntıya sokmuştur⁶. Ayrıca bir yıl önce (Temmuz 1729) çıkan ve 400 ev ve 130 caminin yanmasına ve 1,000 kişinin ölümüne yol açan

³ Uzunçarşılı 1995, IV/I, s. 167

⁴ Sakaoglu 1994.

⁵ Aktepe 1958, s. 154.

⁶ Olson 1976-1977, s. 74

yangının⁷ yaraları henüz sarılmamıştır. Bu ve benzeri olumsuzluklar ile Lale Devri diye adlandırılan on iki yıllık barış dönemi bunların ekmeğine yağ sürmüştür⁸. Arnavut Halil'in Patrona gemisini terk ettikten sonra ve bu gemiye ithafen Patrona lakabıyla ün saldıği halde Rumeli'ye geçip Niş'te Onyedinci *Ortaya* katılması Yeniçeri ocağının ne derecede yozlaştığının en bariz bir örneğidir. Bu yozlaşma Arnavut Halil'in Vidin'e gönderilmesiyle daha belirgin şekliyle ortaya çıkar. Zira gerek Arnavutluk gerekse Niş'te tefeci tüccarlar ile sıkı münasebet içinde olduğu bilindiği halde Arnavut Halil Pasarofça Antlaşması ardından muhafız askerleriyle birlikte Vidin'e gönderilir ve orada ortaya çıkan bir ayaklanmanın elebaşılığını yapar. Ve böylece Devlete karşı isyana teşvik etmede ve dolayısıyla elebaşılık yapmada deneyim kazanır. Ayaklananların Sultan'ın hal edilmesini istemeleri ise affedilebilecek bir suç değil. Bereket versin Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa bu ayaklanmayı bastırabilmiştir. Ancak büyük bir ihtimalle tefeci tüccarların yardımıyla diğer isyancılarla birlikte Arnavut Halil'in Mısır'a kaçması ve oradan İstanbul'a gitmesi Kaymak Mustafa ve Abdi paşalar gibi üst kademede ki idareciler ile temas halinde olduğu anlamına gelir. Gittiği yerlerde sadece üst kademede ki idareciler ile değil aynı zamanda tefeci ve ayak takımıyla irtibat halinde olan Arnavut Halil'e Patrona değil Münir Aktepe'nin belirttiği gibi "Profesyonel İhtilalci" unvanı verilmeliydi⁹.

Beş parasız İstanbul'a varan Arnavut Halil, yapı itibariyle bir taraftan meşru ve gayri meşru yollarla para kazanmanın yanı sıra, geçmişte edindiği tecrübe çerçevesinde Müslim ve gayri Müslim üst tabakadan ve alt tabakadan çeşitli insanlarla ve tüccarlarla temas halindeydi. Bunların arasında Venedik, Avusturya, Rusya ve İngiltere gibi Avrupa ülkeleriyle ve bu ülkelerin başkentlerinde ki lobiler ile devamlı temas halinde olan Ermeni, Musevi ve Acem tacirleri ve hatta ihtilal yapan ve yapmaya yatkın kişiler de vardı. Bilhassa bu tüccarların ticaret güzergâhlarının Osmanlı Devletinin yönetiminde olması Arnavut

⁷ Mansel 1995, s. 186

⁸ Olson 1977, s. 186-191.

⁹ Aktepe, 1958, s. 154.

Halil ve arkadaşları ile bu tacir ve kişiler arasında çıkara dayalı bir yakınlaşmanın kapısını açmıştı. Nitekim Arnavut Halil Patrona gemisinde ki isyandan dolayı mahkûm olduğunda kendisini idamdan kurtaran o sırada İstanbul'da vezir olan Abdi Paşa aracılığıyla Kaptan-ı Derya Kaymak Mustafa Paşa ile devamlı şekilde temas halinde iken Galata'da konaqlanan ve gelip giden tüccarlarla çok sıkı bir ilişki içindeydi. İşin daha kötüsü bu tüccarlar İstanbul esnafını ihtilala teşvik ettikleri gibi Arnavut Halil de seyyar satıcılığından dolayı sıkı bir dirsek temas içinde olduğu esnaftan oluşan bir İhtilal Komitesi oluştuyordu¹⁰.

Arnavut Halil'in bu ihtilal için etrafına topladığı kişilerin geçmişleri de pek temiz olmadığı gibi çoğu adlarından anlaşıldığı gibi çapulcu takımıydı. İzmir'den gelip İstanbul'da Arnavut Halil'e katılan Emir Ali İzmir Ticaret Kolonisi'nin girişimiyle İzmir'de baş gösteren isyana katılan ve isyan bastırılınca kaçmayı başaran bir Yeniçeri idi¹¹. Aynı şekilde Arnavut Halil'in en yakın arkadaşlarından Muslu Beşe de yolsuzluklarından dolayı görevinden uzaklaştırılan bir Yeniçeri idi. Niğbolu'nun Karalar köyünden gelen Muslu Beşe Yeniçeri Ocağından uzaklaştırılan bir kişi olup¹² İstanbul'da manavlık yapıyordu. Patrona ayaklanması sırasında Arnavut Halil ve arkadaşlarının yanında yer alanlar lakap ve mesleklerinden de belli olduğu üzere Ayasofya Hamamında ayakkabıcılık yapan Karayılan Bey, Çardak Kahvesinde çorbacı olan Ali Usta, aynı kahvede çubukdar olan Oduncu Ahmet, at cambazlığı yapan Canbaz Musa gibileri konumlarından ve toplumdan hoşnut olmayan kişilerdi¹³.

Patrona İhtilalına yol açan etkenler arasında her ne kadar Lale Devrinin lüksü ve tüketimi gösterilse de ihtilalı hazırlayanlar ve yapanlar bir şekilde ya bu lüksün içinde idiler veya yoksulluk içinde zevk ü sefa sürüyorlardı. Aslında birçok kaynaklarda bahsedilen lüks hayat ve inşa edilen saraylar küçük bir kitlenin tekelinde olduğu gibi bu yerlerin müdavimleri de sadece üst tabakadan oluşan ve büyük bir ihti-

¹⁰ Aktepe, 1958, s. 155.

¹¹ Aktepe, 1958, s. 154.

¹² Uzunçarşılı 1995, IV/I, s. 214.

¹³ Koçu 1967, s.

malle ulemanın ve devletin çeşitli kademelerinde görevli yöneticilerin tasvip etmediği küçük bir kitlenin ötesinde değildi. Her ne kadar ulemanın bu zevk ve sefayı telin ettikleri ve dolayısıyla halk arasında bu küçük kitleye karşı bir nefret uyandırdıkları doğru olsa da Ahmet Refik'in ileri sürdüğü ulemanın eğlencelere davet edilmediklerinden dolayı bunu yaptıkları fikrine katılmak tartışılır bir konudur. Zira bizzat Ahmet Refik'in işaret ettiği gibi ulema kisvesine bürünen isyanın perde arkasında yer alan Ayasofya vaizi İspir-zade ile İstanbul kadısı Arnavut Zülâli Efendi'nin yaptıkları menfi propagandalarının diğer ulemaya fırsat kalmadan halktan ziyade isyana yatkın belli bir kitle arasında infial yaratması fitili ateşlemeye yetmiştir. Zaten Sultan Ahmet'i tahttan indirmeye azm eden bu iki zatın bu gibi eğlencelere katılmaları halk arasında itibarlarını zedeleyeceğinden küçük bir halk kitlesine dahi söz geçiremeyeceklerinden ve yeniçerileri harekete geçiremeyeceklerinden emellerine ulaşmalarını akim kılardı. Ahmet Refik şair, edip ve müverrihlerin kaynağı olan gerçek ulema sınıfının arada kaynayıp gittiğini belirtmektedir¹⁴. Her ne kadar olup bitene karşı halkın tepkisi olduğuna şüphe yoksa da ihtilalın mimarlarını ve birkaç çapulcunun başını çektiği ve hatta halktan bu ihtilala katılanların halkın çoğunluğunun tepkisini yansıttıkları söylenemez. Daha da önemlisi bu lüksü ve tüketimi bir Batılılaşma hareketi olarak saymamız hata olur. Bu hareket çoğunluğu Müslüman ve Türk kültüründen yoksun küçük bir kitlenin on sekizinci yüzyıl Fransa'sında yaygın olan zevk ve sefasını taklit edip¹⁵ Osmanlı toplumuna uygulama çabasından başka bir şey değildir. Bu lüks ve tüketim ihtilalın vukuuna bir etken olmaktan ziyade ihtilalcıların kullandıkları bir silah olmuştur. Bunun bilincinde olan ve askerin başında İran seferine gitmekten son anda cayan Sultan Ahmed büyük bir ihtimalle çevresine güvenmemesinden dolayı sefer sırasında İstanbul'da çıkacak bir ihtilalın çok daha vahim sonuçlar doğurmasından korkuyordu¹⁶. Patrona İhtilalına yol açan etkenler arasında Sadrı Azam İbrahim Paşa'nın kendine yakın ve

¹⁴ Refik 1932, s. 114-115, 123-124.

¹⁵ Mardin 1999, s. 46-47.

¹⁶ Aktepe 1958, s. 99-100.

bağlı kişileri yüksek görevlere getirmiş olması ve böylece devlet çıkarlarını tekeline alması ve ayrıca kendisi dâhil çevresinde ki yakınlarının lüks bir hayat sürmeleri, zevk ve sefaya düşkün olmaları gösterilmektedir¹⁷. Ahmet Refik bu fikre katılmakla birlikte 64 yaşında ki İbrahim Paşa'nın (1668-1730) hatalarının yanı sıra iyi icraatlarının olduğunu savunur. Halka zulüm eden eşkiyadan ve gittikleri yerde halkı ezen vali ve yöneticilerden temizleyen İbrahim Paşa'nın bilhassa kadılıklar dâhil birçok önemli makamlara ehil kişileri getirdiğini belirtir. Ancak Sultan Ahmet'in zevk ve sefa içinde yaşamasına göz yummasını ve kadıların nüfuzunu engellemesini hükümeti kendi tekeline alması ve kendi safahatının devamı için gerektiği fikrini belirterek isyanın perde arkasında ki etkenlerinden biri olduğunu ima eder (Refik 1932, 116-117). Aynı şekilde isyanın elebaşları Patrona Halil ve arkadaşlarının kendi statülerine uygun zevk ve sefa sürmekte İbrahim Paşa ve çevresindekilerden geri kalmamışlardır. Baykal ise bu gibi etkenlerin öne çıkarılmasıyla gerçek anlamda sosyal adalet, ekonomik ve siyasi otoritede ki çöküşün ve bilhassa İstanbul'da toplumun bir kesiminin yozlaşması isyanın perde arkasında oynadıkları rolün göz ardı edildiği tezini savunur¹⁸.

Ahmet Refik (1932, s. 120-123) isyanın perde arkasındaki etkenlerine daha değişik açıdan yaklaşır; sarayda ki entrikaları önleyen ve devlet yönetiminde maharetini ortaya koyan İbrahim Paşa'nın düşmanları onun başarılarını çekemediklerinden acizliğini ve istibdadını ileri sürerek karşı bir cephe oluşturmuşlardır. Ahalinin ve düşmanlarının İran seferini bahane etmeleri sadece zahiri olup düşmanlarının başarısı yeniçerilerin desteğine bağlı olduğundan İbrahim Paşa'nın Nizam-ı Cedit askeri yetiştirmeye başlaması ve bid'at adı altında yeni bir ticaret vergisi koyması aleyhinde bir propaganda aracı olarak kullanılmıştır. Bu yeni vergi bilhassa ticaretle uğraşan yeniçerilerin arasında hoşnutsuzluğa yol açmış ve yeniçeriler de esnafı kıskırtmaya başlamışlardır. Dolayısıyla hem yeniçeriler hem de esnaf sadece İbrahim Paşa'ya karşı değil aynı zamanda köşk ve bahçe sahip-

¹⁷ Mustafa Nuri Paşa, 1980, s. 38.

¹⁸ Destarı 1962, s. VII.

rine karşı kin tutmuşlardır. Bu durum Patrona Halil ve arkadaşlarının yeniçerileri elde edip Padişahı tahttan indirmelerini kolaylaştırmıştır. İş oldu bittiğe getirildiğinde Osmanlı vilayetlerinde itiraz veya tasvip sesinin yükselmesine fırsat kalmamıştır. Zaten dini inançları kuvvetli olan halkın eskiden beri itaat ede geldikleri Sultan'ın icraatlarını siyasi açıdan ölçüp biçmeleri şimdiye kadar vaki olmamıştır.

Gerek İbrahim Paşa ve çevresindekilerin aleyhinde gerekse devletin icraatlarına karşı yapılan menfi propagandalar isyana zemin hazırlamaktaydı. Şah Tahmasb'a ait kuvvetlerin Tebriz'i almaları; Mustafa Paşa, komutasında bulunan 32,000 askere rağmen, şehri müdafaadan imtina etmesi ve geceleyin şehirden kaçması, devirisi günü askerlerin onun ardından şehri terk etmeleri ve ardından İran askerlerinin yaptığı katliamın İstanbul'da duyulması halk arasında infial yaratmaktaydı¹⁹. Tebriz'in elden çıkmasının akabinde İran'dan dönen askerler hammamları dolaşp Arnavut tellallarla yeniçerileri sözde İran zulmüne karşı kışkırtıyorlardı²⁰. Emellerine ulaşmak için askerlerin burunlarını kestiklerini, ellerini böğürlerine soktuklarını hatta İslam çocuklarını havaya atıp kılıçla parçaladıklarını iddia ediyorlardı. İbrahim Paşa'nın israfından, kadınlara harfendazlık ettiğinden²¹ ve milletin hukukunu çiğnediğinden yalan doğru dem vuruyorlardı.

İran'a yapılan seferin perde arkasında Karlofça ve Pasarofça antlaşmaları ile Osmanlı'nın Batı'da kaybettiği toprakları Doğu'da seferler kazanarak telafi etmeye çalışması ve dolayısıyla halkın gözünde saygınlığını koruması görüşünde bir gerçek payı olabilir. Diğer taraftan Müslüman bir ülkeye savaş açılması her ne kadar bazı Osmanlı tebaası tarafından tasvip edilmese de onaltıncı yüzyıldan bu yana devam eden Şii propagandasının önüne geçmek için İran seferinin yapılması daha makul gibi gözüküyor²². Ayrıca İran seferinin arkasında yatan en önemli nedenlerden biri Osmanlı'nın Kafkaslarda ki Müslümanları Rus zulmüne karşı korumaktı. İran topraklarında Sünnilerin Şiiilerin zulmüne maruz kalmaları Osmanlı toplumunda ve dolayısıyla İstanbul halkı ara-

¹⁹ Aktepe 1958, s. 95-96.

²⁰ Uzunçarşılı 1995, IV/I, s. 200

²¹ Mustafa Nuri Paşa, 1980, s. 39

²² Destarı 1962, s. X.

sında büyük bir rahatsızlık yaratmıştı. Bu rahatsızlığın ötesinde hem Hükümet hem de halk, Müslüman bir ülkeye karşı savaş açılmasının dinen caiz olmadığı fikri göz önünde bulundurularak, İran'a mı yoksa Avustralya'ya mı sefer düzenlenmesi ikilemi arasında kalmışlardı²³. Damad İbrahim Paşa'nın kubbe vezirlikleri dâhil idari görevlere yakın akrabalarını getirmişti. Büyük damadı Kaymak Mustafa Paşa'yı ilkin Amiralliğe (Kaptan-ı Derya) daha sonrada İstanbul Kaymakamlığına tayin etti. Küçük oğlu Muhammed Ağa'yı kendi kethüdalığına (*Kethüdayi Sahib-i Ali*) atamıştı. Yeğeni Ali Paşa'yı da Nişancı yapmıştı. Kendisi ile akrabalık veya yakın ilişki içinde olanları Devlet'in diğer kademelerine tayin etmiş²⁴ ve böylece Sultan Ahmet'in zevk ve sefa içinde bir hayat sürdürmesinden yararlanarak neredeyse Devleti tek elden yönetmekteydi. İbrahim Paşa'nın ömür boyu Sadrı Azam kalacağı edası ilmiye sınıfı dâhil her keste kin ve nefret uyandırmıştı²⁵. İşte bu olumsuz tavır ve tutumlar, kin ve nefret dolu bir ortam, safahat ve sefalet ikilemi içinde sürdürülen zevk ve sefa, geçim çabası içinde olanların gözlemleri önünde lüks yalı ve konakların yapımı ve de halkın ödemede güçlük çektikleri vergileriyle eğlencelerin düzenlenmesi Patrona Halil isyanının başlıca nedenleri arasında gösterilmektedir²⁶. İşte böyle bir ortamda Patrona Halil İsyanı patlak verir.

Patrona Halil isyanının başta Münir Aktepe olmak üzere yerli ve yabancı araştırmacıların çeşitli açıdan tahlillerini yaptıklarını ve isyanın cereyan safhasını konu alan yazmaları yayımladıklarını biliyoruz. Yine başta Münir Aktepe olmak üzere bu araştırmacılarından bazılarının eserlerinde isyanla ilgili Arşiv kaynaklarına ve isyanı konu alan yayımlanmış ve yayımlanmamış yazmalara yer vermişleridir. Bu bildiride güdülen amaç isyanın basit bir dille anlatıldığı bir yazmayı gerek dilcilerin gerekse tarihçilerin tahliline sunmaktır. Bildirimizin konusunu teşkil eden ve aşağıda kısa bir özetini verdiğimiz elimizde ki yazmada sadece Patrona Halil isyanının vuku bulduğu dönem kaleme

²³ Destarı 1962, s. X-XI.

²⁴ İbrahim Paşa'nın devlet kademelerine yaptığı tayinler ve rakiplerine karşı yaptığı iktidar mücadelesi için bakınız Aktepe 1958, s. 103-118.

²⁵ Destarı 1962, s. XI.

²⁶ Destarı 1962, s. XII.

alınmıştır. Verilen bilgiler isyan bayrağının çekildiği 28 Eylül ve isyanın bastırıldığı 25 Kasım 1730 tarihleri arasında cereyan eden olayları içermektedir. Yazma, Baykal'ın *Destarı Salih Tarihi*, Unat'ın *Abdi Tarihi*, Ahmet Refik'in *Lale Devri* ve Aktepe'nin *Patrona İsyanı (1730)* gibi eserlerde verilen bilgilerin bir özeti gibi görünmekte olup isyanın vuku bulduğu döneme on yıl gibi yakın bir zamanda kaleme alınmıştır. Eser halkın anlayacağı basit bir dille yazılmış, isyanın dışında her hangi bir konuya yer verilmemiş, olaylar sanki halktan bir görgü tanığının kaleminden çıkmışçasına tarafsız bir şekilde ifade edilmiştir. Ancak çok kısa cümleciklerden yazarın isyanı tasvip etmediği anlaşılmaktadır. Yazarın olayın dışına çıkmaması ve yoruma yol açacak ancak birkaç kelime ve cümlecik kullanması bize bir vakanüvis olmadığı fikrini veriyor. Yakından incelendiğinde eserin büyük bir ihtimalle görgü tanığı halktan biri olduğu kanısındayım. Zira isyanın Sarayın dışında cereyan eden olaylar hakkında kademe kademe tarih verilerek bilgi verildiği halde Saray'da olanlar hakkında sadece esere bir bütünlük kazandırmak için çok az bir bilginin verilmesi bu kanaati güçlendirmektedir. Örneğin Cuma günü (29 Eylül 1730) sabah yedide Şeyhü'l-İslam, Vezir (Sadr-ı Azam) İbrahim Paşa ve Kethüdası, Yeniçeri Ağası ve Kaymak Kapudan Paşa Saraya gelip Sultan Ahmet'in huzuruna çıktıklarını belirten yazar Saray'da neler konuşulduğu hakkında hiç bir bilgi vermemektedir.

Yazar eserinde yukarıda da belirttiğim gibi çok nadir yorum yapmaktadır. Yaptığı yorumlar bir iki kelimeyi geçmez. İbrahim Paşa ve Kethüdasını sarayın iki şirretlisi olarak vasıflandırır. Eserinin sonunda da Osmanlı kurulalı beri Osmanlı'nın başına böyle bir vezirin ve böyle bir kethüdanın göreve gelmediği yorumunu yapar.

Yeniçeri ve cebecilerin kendilerine katılmalarıyla sayıları 80.000'e çıkan isyancıların eserin sonunda pekte güçlü olmadıkları ortaya çıkar. Zira yeniçeri ocağının ileri gelenleri yani ihtiyarları isyanın maksadını aştığını ve zorbalığa dönüştüğünü anlayıp Patrona Halil'i uyararak üzere Et Meydanına davet ettiklerinde Patrona Halil ancak iki yüz adamıyla meydana gelir. Yeniçerilerle baş edemeyeceğini anlayan Patrona Halil Meydanı terk eder ve bu defa daha fazlasıyla halka zulüm etmeye başlar, zenginlerin konaklarını soyar.

Yazarın zorba diye adlandırdıkları ve ilk andan itibaren isyan bayrağını çeken ve halktan ziyade hapislerdeki mücrimleri ve yeniçeri ve cebecileri isyana sürükleyen Patrona Halil, Kara 'Ali ve Musli Paşa'nın daha önce tasarlanan bir plana göre hareket ettiklerini ve bu meyanda gayelerini şöyle sıralayabiliriz:

1. Devlet dairelerinin tatilde oldukları ve bilhassa Divan'ın toplanmadığı²⁷ bir Perşembe gününü seçerek isyan başlatmaları kendilerine halk arasından taraftar bulma ve Hükümetin bir önlem almasına fırsat vermeme amacını taşımaktadır.

2. Sipahi Pazarı'nda dükkânları paralayıp içinde ki kılıç ve tüfekleri yağma edenlere ilkin göz yummaları taraftar bulamadıkları takdirde isyanı daha da ileri götüreceklerini ve gerekirse kan dökeceklerini belirtmekte ve halka gözdağı vermektedirler.²⁸

3. Halktan taraftar bulamadıkları takdirde isyanın başarılı olması için hapisaneleri boşaltmak ve yeniçerileri kendi saflarında harekete geçirmek daha kolay olacaktır.

4. İsyanı gaye bir kargaşa ortamı yaratmak ve bundan yararlanarak gayelerine ulaşmaktır.

5. Gayelerine ulaşmak için Sultan Ahmet'le yakın ailevi bağları olan Sadr-ı Azam Damat İbrahim Paşa'yı ve Devletin kilit noktalarını ellerinde tutan yakınlarını - örneğin damatları Kethüda Muhammed Ağa ile Kapudan Kaymak Mustafa Paşa, ve Müftü 'Abdullah Efendi, Muhammed Emin ve Kunbuleli-zade gibileri - ortadan kaldırarak Sultan Ahmet üzerinde tahakkümlerine son vermektir.

6. Lüks ve eğlence içinde hayatını geçiren Sultan Ahmet'i tahttan indirip yerine Sultan Mahmut'u tahta geçirerek halkın sempatisini kazanmak ve hatta güçlerini ispatlamak suretiyle gerek halka gerekse devlet görevlilerine gözdağı vermektir.

²⁷ Boscha Erdbrink 1975, s. 98

²⁸ Nitekim Ahmet Refik (1932, s. 133-134) Sultan'ın halktan yardım almak amacıyla ilkin orta kapıya ve daha sonra ikinci kapıya diktirdiği Sancak-ı Şerif altına toplanabilecek kişileri rica, tehdit ve para ile engellemesi için Patrona Halil isyancılarından 600 kişiyi Kahveci Ali'nin maiyetine verir. Toplananların sayısı çok olduğu takdirde üzerlerine taarruz etmelerini söyler. Ali neticede gelenleri kendi saflarına çekmeyi başarır. Mustafa Nuri Paşa (1980, s. 39) halkın İbrahim Paşa ve yakınlarına duydukları tiksintiden dolayı Sultan'ın bu girişiminin etkili olmadığını belirtmektedir.

7. Daha sonra şikâyet üzerine halkın hanelerini ve dükkânlarını soyanları kılıçtan geçirerek haktan yana olduklarını ispatlamaktır.

8. Saray, konak, yalı ve köşkleri basıp yağma ederek hem mali bir güç elde etmek hem de çapulculuğa yatkın olanları kendi saflarına çekmektir.

9. Kâğıthane'deki yalı ve köşkların yakılıp yıkılmasını sağlayarak zevk ve sefadan yana olmadıklarını halkın yanında olduklarını ispatlamaktır.

10. Kendilerini sırayla Kapudan Paşa, Kul Kethüdası ve Yeniçeri Ağası gibi önemli askeri görevlere tayin etmeleri maksatlarının Devlet idaresini ele geçirmektir. Zaten bunu da ifade etmektedirler: "Bizler 'âlеме mansublar alıverdık. Ve her birimize (sic) dahi mal-i Karun'a malik olduk. Lakin bizim henüz hüküm ve hükümet elimizde değildir. Ve onlara varıp ta söylemeyince bir kimseye mansub edemeyiz. Ve biz bu devlette kendimiz malik olalım."

Yazar eserinin sonunda bu isyanın perde arkasında olan Zülâli Efendi, Çavuş Başı Kapıcı Başı, Derviş Muhammed Ağa ve Boynu Uurlu Sekban Başı'nın zorbalarla işbirliği yaptıklarını gayet açık bir dille belirtir²⁹. Bu dört şahıs bir çektiriye konulup nefy edilirler yani sürgüne gönderilirler. Abdi Tarihi'nde de (1943, s. 40) Sultan Ahmet'in azledilmesini isteyenler arasında "zorba başı İstanbul kadısı Deli İbrahim ve Yeniçeri Ağası kel Mehmet³⁰ ve sersekbanan sabıka Kilburun Ağası urlu Mustafa ve kul kethüdası Mahmut Ağa ve Patrona Halil ve kahveci Muslı ve baş serdengeçti Ağası Çınar Ahmet Beşe ve sair ağalar" olarak zikredilmektedir.

Daha ilk günden isyanın kontrolden çıktığı anlaşılmaktadır. Zira Et Meydanı'na vardıklarında isyancıların sayıları binin üzerine çıkar. Yeniçeri Ağası Hasan Ağa'nın bir grup yeniçeri askerleriyle isyancılarla karşı karşıya geldiğinde müdahale etmeyip Üsküdar'a firar etmesi, aynı gün isyanın haberini alan İstanbul Kaymakamı ve Kapudan olan

²⁹ Abdi Tarihi'nde (1943, s. 58) Anadolu kazaskeri Zülâli Mustafa Efendi, Deli İbrahim, sekbandan Murtaza ile Çavuş Başı Derviş Mehmed Ağa hainler arasında zikredilir. Bunlardan Derviş Mehmed Ağa katil edilir, diğerleri fırına kaldırılıp nefy edilir yani yakılır.

³⁰ Yeniçeri Ağası Kel Mehmet büyük bir ihtimalle yazmamızda adı geçen Derviş Mehmed Ağa'dır. *Destarı Salih Tarihi*'nde de (s. 23) Yeniçeri Ağası Mehmed Ağa olarak geçmektedir.

Kaymak Veziri (Mustafa Paşa) ve Kethüda Bey Muhammed Ağa'nın da Üsküdar'a firar etmeleri de isyanın kontrol edilmesi güç bir boyuta ulaştığını göstermektedir. Büyük bir ihtimalle halk ve devlet ricali bir isyan beklentisi içindeydiler. Buna rağmen tedbir alınmaması ve isyanı bastırma girişimlerinin Patrona ve zorbaları tarafından engellenebilmiş olması ordu ile hükümetin uyum içinde çalışmadıkları ve devlet mekanizmasının yeterince işlemediği anlamına gelir.

YAZMANIN ÖZETİ

Eser besmele ve tek bir cümleden oluşan duanın akabinde konuya giriyor:

"Ba'd el-du'a takdir-i Mevla ve Hukm-i Cenab-i Hazret-i Kibriya ve Kudret-i Huda yef'ale'llahu ma yeşa'."

Sultan Ahmet bin yüz kırk yılının Muharrem ayı guresinde (Pazartesi 17 Temmuz 1730) İran üzerine sefere çıkılması için emir buyurdular. İbrahim Paşa ile devletin diğer ileri gelenleri Üsküdar'a geçip yerlerini aldılar. İstanbul'da yeniçerilerin zevk ve sefa içinde günlerini geçirmelerini [fırsat bilen] Patrona Halil aynı ayın on beşinde Perşembe (28 Eylül 1730) günü isyan bayrağını çekti. Bit Pazarında ki çeşmenin yanında saat 4.30'da Müslümanları bir bayrak altında toplama çağrısında bulunan Patrona Halil'e Kara 'Ali ve hemen akabinde dört kişi daha katıldı. Bezzazistan'ın Fincancılar kapısından Allah Allah nidalarıyla giren ve davalarının dini ve şer'i olduğunu ilan eden bu isyancılar Kuyumcular kapısından çıkıp yalın kılıç Mutaflar çarşısına vardıklarında otuz kişiyi buldular. Bu isyancı grup Sipahi Pazarı'nda dükkânları paralayıp içinde ki kılıç ve tüfekleri yağma etti. Zindan ve hapisanelere zorla girip suçluları serbest bıraktılar Et Meydanı'na vardıklarında sayıları binin üzerine çıktı³¹. Yeniçeri Ağası Hasan Ağa bir grup yeniçeri askerleriyle isyancılarla karşı karşıya geldiğinde müdahale etmeyip Üsküdar'a firar etti. Aynı gün isyanın haberini alan İstanbul Kaymakamı ve Kapudan olan Kaymak Veziri (Mustafa Paşa) ve Kethüda Bey Muhammed Ağa da Üsküdar'a firar ettiler.

³¹ Daha ziyade Batılı yazarların kaynaklarını kullanan Mansel (1995, s. 187-188) isyanın Cuma günü başladığını, 24 Kasım'da bastırıldığını ve isyana Rum, Ermeni ve Çingenele-
rin de katıldığını yazar.

Devirsi günü yani Cuma günü (29 Eylül 1730) sabah yedide Şeyhü'l-İslam, Vezir (Sadr-ı Azam) İbrahim Paşa ve Kethüdası, Yeniçeri Ağası ve Kaymak Kapudan Paşa Saraya gelip Sultan Ahmet'in huzuruna çıktılar. Aynı gün kuşluk vaktinde Sultan Ahmet, Haseki Ağayı ve haseki kılığına giren yirmi adamı Et Meydanına isyancıların ne istediklerini öğrenmek için gönderdi. İsyancıların lideri Patrona Halil, Et Meydanına Vezir İbrahim Paşa ve Kethüdası Muhammed Ağa, Kapudan Kaymak Mustafa Paşa, Müftü 'Abdullah Efendi, Muhammed Emin, Kunbuleli-zade ve on sekiz devlet adamını Sultan sağ olarak gönderdiği takdirde dağılacaklarını söylediler. Her ne kadar Sultan Ahmet on sekiz mevelladan fetva alıp Orta Kapı'dan sancak-ı şerifi çıkardıysa ve Vezir İbrahim Paşa Hazinesinin ağzını açıtsa da isyancılar tellalları rencide edip halktan adam toplamalarını engellediler. Hemen harekete geçen isyancılar kale kapılarında ki askerleri ve çektiriler ile Tersanede çalıştırılan suçluları safalarına katmalarıyla sayıları on bine ulaştı. Daha önce görevlerinden alınanları ve kendi adamlarını cebeci, yeniçeri ve diğer ocakların başına getirdiler. Reis Efendi ve Ayasofya Şeyhi İspir-zadenin konaklarını basıp yağmaladılar.

Cumartesi günü (30 Eylül 1730) dükkânları yağmalanan halktan bazıları Et Meydanına gelip şikâyetle bulunmaları üzerine ellerinde ki tüfeklerden suçu tespit edilenleri "bizden değildir" deyip kılıçtan geçirdiler. Hemen ardından yeni tayin edilmiş olan Yeniçeri Ağası bin silahlı ile Divan Yoluna çıkıp tellallar ile geceleyin ev soyanların kör kurşun ile vurulacaklarını ilan etti. Aralarında Müslüman kılığına girmiş gayr-i Müslimler dâhil beş yüzü aşkın yağmacılar kılıçtan geçirilip leşleri Et Meydanına atıldı. Vezir İbrahim Paşanın hazinesinin ağzını açıp istedikleri kadar altın almaları teklifine rağmen cebeciler ve yeniçeriler ağalarıyla birlikte Et Meydanına gelip isyancılara katıldılar. Böylelikle sayıları 80.000'e ulaştı. Sultan Ahmet yeniden Yeniçeri Ağası ile Cebeci Başına kürk ve kaftan giydirmek zorunda kaldı.

İsyancıların isteklerine boyun eğen Sultan, Pazar günü (1 Ekim 1730) başta Sarayın iki şirretlisi Vezir İbrahim Paşa ve Kethüdası olmak üzere Kapudan Kaymak Paşa ve Kethüdası ve Muhammed Ağayı

boğdurup³² öküz arabalarıyla Et Meydanına gönderdi. Bunların her birinin cesetlerini isyancılar kılıçlarıyla paraladılar. Vezir'in cesedini Saray Meydanına, Kapudan Paşaninkini Aksaray'da Sebil başına ve Kethüda-yı Sadri Ali'ninkini Et Meydanında üç yol ağzına bıraktılar.

İsyancıların istekleri üzerine Pazartesi günü (2 Ekim 1730) sabah saat 4.00'te Sultan Ahmet tahttan indirildi ve yerine Sultan Mahmut tahta geçti. Akabinde Baş Kapı Kethüdası Kara Mustafa'nın, Kapıcılar Kethüdası Muhammed Ağa'nın ve Kethüda Kâtibi Halil Efendi'nin hanelerini bastılar, ama kendilerini bulamadılar. Aynı gün isyancılar Vezir'in oğlu Muhammed Paşa'yla Nişancı 'Ali Paşa'yı affedip evlerine gönderdiler. Kul Kethüdasını paraladılar. Silahtar Muhammed Paşa'yı Vezir yapıp Divan sürdüler. Akşam olduğunda da başta Kethüda Kâtibi'nin sarayı olmak üzere İstanbul'da ve Üsküdar'da birçok evleri basıp yağmaladılar.

Salı günü (3 Ekim 1730) şehrin kilit noktalarına ve kale kapılarına yeniçeriler diktiler ve bayrak altında olanların haricinde silah bulunduranları ve sokakta silahlı dolaşanları paralayacaklarını ilan ettiler. Aynı günün akşamı başta Kibleni-zade ve Baş Kapı Kethüdası olmak üzere birçok kişilerin saraylarını basıp yağmaladılar, ama kendilerini bulamadılar.

Çarşamba günü (4 Ekim 1730) Sultan Mahmut'a verdikleri hatt-ı Hümayunu halka tellallar ile ilan ettiler:

"Memalik-i Mahrusem'de her ne kadar malikâne ve her ne kadar bid'at var ise cümlesi ref' olsun. Ve fukaraya zulüm olmasın. Rıza-yı Hümayunum yokdur."

Cebeci Başını azledip yerine Kapı Çavuş olan Çorbacıyı tayin ettiler. Vezir'in oğlu Muhammed Paşa'yı İzmir'e gönderdiler. Akşam olduğunda yine birkaç ev basıp yağmaladılar.

Perşembe günü (5 Ekim 1730) Sultan Mahmut Kâğıthane'de ki köşklerin tamamının üç gün içinde yakılması için hatt-ı Hümayun verdi. Sultan, Patron Halil, Kara 'Ali ve Muslu Beşe'yi huzuruna kabul

³² Uzunçarşılı (1995, IV/II, s. 312) İbrahim Paşa ve damatlarının Padişah'ın hemşiresi Hatice Sultan'ın teşvikiyle tahtını kurtarmak isteyen III. Ahmet'in emriyle boğdurularak cesetlerinin Sarayın dışına asilerin önüne atıldığını yazar. Mansel (1995, s. 187) İbrahim Paşa'nın cesedinin 1 Ekim'de Saray'ın dışına atıldığını ve köpeklerle terk edildiğini yazar.

etti ve bunlar Sultanın huzurundan ayrıldıktan sonra Et Meydanı'na gidip bundan böyle kimsenin meydanda toplanmamasını ilan ettiler. Bu gece hiç kimsenin evini basıp yağmalamadılar.

Cuma günü (6 Ekim 1730) Sultan Mahmut alayıyla Hazret-i Eyyub Ensari'ye gidip kılıç kuşandı. Daha sonra Sultan Camii'nde Cuma namazını kılıp Saray-ı Hümayuna döndü. Et Meydanı'nda serdengeçti ağalarını davet edip birer at ve bir miktar bahşış verdi. Anadolu vilayetleri üç yıla kadar "cemi'-i tekâliften" muaf tutuldu. Yine bazılarının evlerini basıp yağmaladılar, ancak bazı hane sahipleri tüfekle evlerini korudular.

Cumartesi günü (7 Ekim 1730) Sadr-i 'Ali Kethüdası Seyf Ağa Üsküdar'a firar etti ve İstanbul'da Kethüda-yı Sadr-i 'Ali olan Niğdeli 'Ali Ağa'ya oradan alınıp Bostancılara götürülmesi için haber gönderdi. Reisü'l-küttab Efendi'yi dahi Üsküdar'da tutup Bostancılara gönderdiler. İsyancılardan bazıları İbrahim Paşa ve Kethüdası'na tabi olan zenginlerin evlerini kısmen yağmaladılar.

Pazar günü (8 Ekim 1730) isyancılar İbrahim Paşa'nın köpeklerden geri kalan kemiklerini Saray'ın duvarı dibine yığdılar. İsyancılar Baş Kapı Kethüdası Kara Mustafa aracılığıyla Bezzazistan, Saraçhane ve çarşı pazarın açılmasını istediler. Ancak kethüdalar isyan sürdüğü sürece açılmalarının mümkün olamayacağını söylemeleri makul karşılandı.

Pazartesi günü (9 Ekim 1730) Sultan Mahmut yeniçerilere altı bin kise cülus bahşışı verdi. Vezir'in kemikleri hiçbir yere defin edilmediğinden ayaklar altında çiğnenip zayi oldu³³.

Salı günü (10 Ekim 1730) kimseye kastedilip zarar verilmedi. Bayrakları açık Et Meydanı'nda çadırları ile oturdular. Yeniçeri Ağalığına Musli ve Yaya Beyliğine de Patrona getirildi.

Çarşamba günü (11 Ekim 1730) Baş Kethüdasını, Kara Mustafa'yı ve Ağa Kapısı'ndan Kuyuci 'Abdi'yi Et Meydanı'na götürüp parala-

³³ Uzunçarşılı'ya göre (1995, IV/II, s. 313) ihtilalcılar tarafından parça parça edilen İbrahim Paşa'nın cesedinin bulabildiği kadarını sabık Halep kadısı Şakir Bey'in para mukabilinde gizlice toplattırarak geceleyin Şehzadebaşı'nda ki sebilin yanına defnettirmiştir. Diğer parçalarda Süleymaniye'de Kızıl-mescit Sokağında Süleymaniye Darüşşifası önüne çıkar-ken Nevruz Kadın Mektebi yanında defterdar Şemseddin Çelebi türbesi karşısında damadı ile beraber kerimesinin konağının bahçesine defnedilmiştir.

dılar. Sultan Mahmut fakir ve güçsüzleri incitmemeleri hususunda ocaklara hatt-ı Hümayun gönderdi. Zorbalar hatt-ı Hümayuna uya-
caklarını bildirdiler.

Perşembe günü (12 Ekim 1730) Serdengeçtilerin haricinde diğer askerler bayraklarını sarıp yerlerine döndüler. Patrona Halil ve Musli Paşa Devlet adamlarından mali durumlarına göre beşer, yirmişer ve otuzar kise akçe aldılar. Böylece halk ta isyancılardan rahatsız olmaya başladı. Zorla Devlet dairelerine tayinler yapmaya ve istediklerini görevden almaya başladılar³⁴. Durum bu minval üzere iki hafta devam etti ve böylece yeniçeriler de durumu kavramaya başladılar.

Çarşamba günü (25 Ekim 1730) Yeniçeri ocağına hâlele geleceğini anlayan ocak ihtiyarları [ve ileri gelenleri] Patrona Halil'i Et Meydanı'na davet ettiler. İki yüzden fazla silahlı zorba ile Et Meydanı'na gelen Patrona Halil'e yaptığı zorbalıklara son vermesi uyarısında bulundular aksi takdirde yeniçerilerin kendisini bin pare edeceklerini ve yeniçerilerin her zaman Sultan'a itaatkâr olduklarını ve bundan sonra da olacaklarını bildirdiler. Böyle tehditlere boyun eğmeyeceğini söyleyen Patrona Halil Meydanı terk etti ve halkı bu defa fazlasıyla rencide etmeye başladı. Dilediği görevleri dilediğine vermeye başladı.

Hatta Pazar günü (19 Kasım 1730) bir kasabı bir nice serdengeçti ile Vezir-i Azam'ın yanına getirip Buğdan Beyliğine zorla tayin ettirdi³⁵. Aksi takdirde Vezir-i Azam'ı İbrahim Paşa'dan beter edeceği tehdidinde bulundu. Gece olduğunda bu zorbalar bir araya gelip Devleti ele geçirme planları yaptılar. Bu plana göre Musli Paşa(y)i Yeniçeri Ağası,

³⁴ Şemdanizade'ye (1976, cilt I, s. 15) göre Patrona Halil hemşerilerine timar ve ze'âmet tevcihinde bulunur ve bazı kimselerden de görevden alırlar diye gözdağı vererek mallarına el koyar ve rüşvet alır.

³⁵ Uzunçarşılı'ya göre isyan çıkmadan dört gün önce makamında kalması onaylanan Boğdan voyvodası Ligor Gika (İşkerletzade) ısrar ve tehditler üzerine 2 Kasım 1730'da mecburen azledilip yerine Patrona Halil'e veresiye et veren Yanaki adında bir Rum kasap tayin edilmiştir. Ancak hamisi Patrona Halil'in katledilmesinin akabinde başı kesilerek eski voyvodanın tayini yeniden yapılmıştır. Kasap Yanaki'nin voyvodalığı ancak yirmi beş gün sürmüştür (Uzunçarşılı, IV/II, 65-66). Aynı şekilde sabık Boğdan voyvodası Mihail Rakoviça Patrona Halil'e bol para vermek suretiyle daha henüz bir ay önce Eflak voyvodalığına tayin edilen Konstantin'i azl ettirip yerine kendi tayinini yaptırmıştır (MD 136, s. 226, evail-i Rebi'ul-ahir 1143/14 Eylül 1730). Bir yıl süren voyvodalığı sırasında ağır vergilerle halkı ezen Rakoviç yapılan şikâyetler üzerine 14 Kasım 1731'de görevden alınmıştır. (Uzunçarşılı IV/II, s. 50).

Kara 'Ali'(y)i Kul Kethüdası ve Patrona Halil Paşa'yı Kapudan Paşa yapacaklar. Sultan kendilerine karşı çıktığı takdirde tahttan indirecekler ve İstanbul'u ateşe vereceklerdi. Planlarına bir şekilde vakıf olan Sultan Mahmut, Vezir-i Azam ve Tatar Han Kaplan Giray³⁶ ile birlikte [karşı] plan hazırladı. Bu arada Kul kethüdası Musli Paşa, Patrona Halil veya Kara 'Ali her gün Sultan Murat'a gelip veziri azl etmesi ve yeniçeri ağalarını görevden alması için tehditte bulundular. Görünürde isteklerine boyun eğildi. Bu arada Sultan Emir-i Hac Muhsin oğlu Abdullah Paşa'yı Rum İli'nden ve Canım Hocayı İzmir'den getirtip meşverette bulundu.

Cuma günü (24 Kasım 1730) sabahı Devlet erkânı, ulema ve vüzera huzur-i Hümayun'a çağrıldı ve yukarıda zikredilen zorbalar ve yirmi kadar Et Meydan ağaları dahi davet edildi. Kürk giymek üzere huzur-u Hümayuna giren Yeniçeri Ağasını Sultan Mahmut'un Enderun ağalarını hançere tuttular. Akabinde sırayla kürk girmeye giren Musli Paşa, Patrona Halil ve Kara 'Ali teker teker katledildiler. Saray avlusunda bekleyen diğer zorbalar da Bostancılar ve Baltacılar tarafından katledildi. Hatt-ı Hümayunlar etrafa gönderilip zorbaların bulundukları yerde katledilmeleri emir olundu. Aynı gün Muhsin-zade 'Abdullah Paşa Yeniçeri Ağası ve Canım Hoca üç tuğlu Kapudan Paşa tayin edildi. Zorbalarla işbirliği yapan Zülâli Efendi, Kapıcı Başı, Derviş Muhammed Ağa ve Boynu urlu Sekban Başı türlü hakaretlerle bir çekiriciye bindirilip deryaya nefy edilirler³⁷. Yazar burada Osmanlı Devleti kurulduğundan beri İbrahim Paşa gibi bir vezirin ve Muhammed Kethüda gibi bir kethüdanın göreve gelmediğini belirtir.

Cumartesi günü (25 Kasım 1730) zorbalar teker teker katledilmeye başlandı ve üç gün içinde kökleri kurutuldu. Ancak bu arada kaçıp

³⁶ Uzunçarşılı (1995, IV/II, s. 14-15) Mühime Defterinden (MD 136, s. 229 evasıtı-ı Rebi'u'l-ahir/28 Ekim 1730) naklen Patrona Halil ve avanesinin Sultan Ahmet'in tahttan çekildiği tarihe kadar altı yıl hanlıkta kalan II. Mengligiray'ı azlettirip yerine kendilerini himaye eder düşüncesiyle Kırım Hanlarından Kaplangiray'ı Bursa'dan İstanbul'a getirip Kırım Hanı yaptırmış olduklarını yazar. Ancak üçüncü defa hanlığa tayin edilmiş olan Kaplangiray asilerin, beklentilerinin aksine, tepelenmelerinde rol oynamıştır.

³⁷ Ahmet Refik (1932, 125-126) *Subhi Tarihi*'nden (cilt 1, s. 6) naklen isyanı idare eden Patrona Halil, Muslu ve kahveci Ali'nin Ayasofya Vaizi İspirizade ile Arnavut Zülâli Hasan Efendiden talimat aldıklarını yazmaktadır.

gizlenenler de haber alındıkça yakalanıp katl olundular ve ortalık eski düzenine kavuştu. Yazar Kur'an Kerimden "Fe'tebiru ya Uli'l-absar" ayetini [Haşr suresi (59), ayet 2] alıntı yaparak olayın vuku bulduğu Hicri 1443 yılını ebced hesabıyla ibret olarak tarih düşer.

Kaynaklar

- Abdi (1943), *1730 Patrona İhtilalı hakkında bir eser: Abdi Tarihi*, yayan: Faik Reşit Unat, Türk Tarih Kurumu Basımevi: Ankara.
- Aktepe, M. (1958), *Patrona İsyanı*, Edebiyat Fakültesi Basımevi: İstanbul.
- Baykal, B.S. (1952), "Patrona Halil İsyanı ile ilgili Kaynakla Hakkında," *IV. Türk Tarih Kongresi*, Ankara.
- Boscha Erdbrink, G.R. (1975), *At the Threshold of Felicity: Ottoman-Dutch Relations during the Embassy of Cornelis Calkoen at the Sublime Porte 1726-1744*, Türk Tarih Kurumu Basımevi: Ankara.
- Çulcu, M. (1995), *Marjinal Tarih Tezleri*, Erciyes Yayınları: İstanbul.
- de Groot, A.H. (1995), "Patrona Khalil," *EI2*, cilt VIII, E. J. Brill, Leiden.
- Destarî (1962), *Destarî Salih Tarihi: Patrona Halil ayaklanması hakkında bir kaynak*, yayımlayan: Bekir Sıtkı Baykal, Türk Tarih Kurumu Basımevi: Ankara.
- Karal. E.Z. (1940), "Tanzimattan Evvel Garplılaşıma Hareketleri 1718-1839" *Tanzimat I*, İstanbul.
- Koçu, R.E. (1967), *Patrona Halil Devlet Gücünü Zedelemiş Bir Serserinin Romanlaştırılmış Hayatı*, İstanbul.
- Mansel, P. (1995), *Constantinople: City of the World's Desire, 1453-1924*, John Murray, London.
- Mardin, Ş. (1999), *Türkiye'de Toplum ve Siyaset*, İletişim Yayınları: İstanbul.
- Mustafa Nuri Paşa (1980), *Netayic ül-Vukuat: Kurumları ve Örgütleriyle Osmanlı Tarihi*, sadeleştiren Neşet Çağatay, cilt III-IV, Türk Tarih Kurumu Basımevi: Ankara.
- Olson, R.W. (1975), *The Siege of Mosul and Ottoman-Persian Relations 1718-1743*, Indiana University, Bloomington.
- Olson, R.W. (1976-1977), "The Otoman Empire in the Middle of Eighteenth Century and the Fragmentation of Tradition: Realtions of nationalities (Milletts), Guilds (Esnaf) and the Sultan, 1740-1768" *Die Welt des Islam*, New Ser., cilt 17, sayı 1/4. (1976-1077) s. 72-77.
- Olson, R.W. (1977), Jews, Janissaries, Esnaf and the Revolt of 1740 in İstanbul: Social Upheaval and Political Realignment in the Otoman Empire" *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, 20 (1977), s. 185-207.

- Parmaksızoglu, İ. (1977), "Patrona İhtilali," *Türk Ansiklopedisi*, cilt 26, Milli Eğitim Basımevi: Ankara, s. 438-441.
- Refik, A. (1932), *Lale Devri*, Sanayiinefise Matbaası: İstanbul.
- Sakaoğlu, N. (1994), "Patrona Halil Ayaklanması," *İstanbul Ansiklopedisi*, Milli Eğitim Basımevi: İstanbul.
- Subhi: *Mehmed Subhi Efendi Tarihi*, İstanbul 1198 cilt 1.
- Şemdanizade Süleyman Fındıklı, (1976-1981), *Şem'dani-zade Fındıklı Süleyman Efendi: Tarihi Müri't-Tevarih*, yay. M. Münir Aktepe, 3 cilt, Edebiyat Fakültesi: İstanbul.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1995), *Osmanlı Tarihi*, cilt IV, bölüm I, Türk Tarih Kurumu Basımevi: Ankara.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1995), *Osmanlı Tarihi*, cilt IV, bölüm II, Türk Tarih Kurumu Basımevi: Ankara.